

Heidi Schmidt

Adel og Adelsleding

- militær kultur i middelalderen

Forlaget Middelalderen

Copyright: Forlaget Middelalderen og Heidi Schmidt 2021

Trykkeri: Toptryk Grafisk, Gråsten

ISBN: 978-87-998951-5-1

Forlag: Middelalderen, Ringsted

Indhold

Kapitel 1: Adelen	s. 4
1.1. Værkets hovedspørgsmål	s. 5
1.2. Teori	s. 6
1.3. Forskningsoversigt	s. 8
1.4. Adelsfolk m/k	s. 12
Kapitel 2: Høj- og lavadel	s. 25
Kapitel 3: Herremand og hirdmand	s. 41
Kapitel 4: Adelsleding	s. 55
Kapitel 5: Skatteleding og frelse	s. 85
Kapitel 6: Gårdsretter	s. 102
Kapitel 7: Bourdieus model	s. 136
7.1. Bourdieus model	s. 141
7.2. Afrunding	s. 144
Litteratur	s. 149

Kapitel 1

Adelen

INDLEDNING

Det er traditionelt tænkt at i midten af 1200 tallet ses ridderskabet og den adelige kultur at dukke op i såvel Sverige som Danmark og hertil i Norge, følgende her udviklingen og tendenserne i det resterende Europa. I samme tidsrum ses tillige opkomsten i både Sverige og Danmark af en ny adelsleding og hertil indførelsen af den såkaldte frelse, og dermed fritagelse fra skattebetalinger til kongemagten mod at yde visse militære præstationer for egen regning, hvilket i Danmark udelukkende omfattede mænd, mens Sverige havde både frelsemænd og -kvinder. De øvrige ledingsydelse, skatte- og bondeleding, indbefattede dog begge køn i både Sverige og Danmark. Det har været hævdet i den traditionelle forskning at indførelsen af landskabslovenes ledingsvæsen, både det danske og det svenske, havde sin primære baggrund i en øget statsdannelse og kontrol fra kongemagtens side over ledingsvæsenet, fremkommet i perioder hvor kongerne i begge lande befandt sig i en stabil position baseret på økonomisk fremgang og med forholdsvis fredelige tilstande både internt i rigerne og i forhold til udlandet. Dette synspunkt er især for Danmarks vedkommende fremhævet af Kristian Erslev i *Valdemarernes Storhedstid*, og for Sveriges vedkommende af blandt andre Erik Lonnröth i *Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige*. Spørgsmålet er dog om indførelsen af såvel adels- som skatteleding, og den almindelige bondeleding, primært tjente kongens eller adelens interesser. Det har længe undret forskningen at kong

Valdemar II Sejr indførte de danske landskabslove i en tid, hvor systemet nærmest synes at have overlevet sig selv i takt med at kongemagten i stedet begyndte at bruge tyske lejetropper i stedet for ledingsflåden. Den samme udvikling er omtrent samtidig at spore i Sverige, hvor også Magnus Eriksson i stigende omfang benyttede sig af nordtyske ridderhære. Igen må det undersøges om ledingssystemet i dets udformning snarere måske har favoriseret adelen, og i bekræftende fald, da hele adelen eller enkelte grupper? Hertil vil det problematiseres hvorvidt det stadig kan godtages at en stærk adelskultur- og identitet først så dagens lys i højmiddelalderen?

I samme periode ses endvidere en række gårdsretter at dukke op i Skandinavien, og i netop disse kilder ses værdier og normer for adelskulturen for alvor at blive udtrykt i et samlet regelsæt. Gårdsretterne postulerer selv at være en art hus- eller gårdsorden for mænd og kvinder i kongens og dronningens gårde. Af flere gårdsretter ses dog en tydelig også adelig medindflydelse på lovenes udformning såvel som at de senere gårdsretter angiver at reglerne også er gældende for stormænd, og angiveligt -kvinders, hushold, og spørgsmålet er om disse regelsæt ikke fra begyndelsen har været udarbejdet til adfærdsregulering og disciplinering af ikke blot folk i kongens og dronningens gårde således som det vanligt har været antaget, men dertil også i adelskvinder og -mænds gårde?

I Danmark haves gårdsretter med ophavstidspunkt tilbage i det sene 1100 tal, mens den ældste overleverede svenske kilde er dateret til det tidlige 1300 tal, hvilket dog ikke udelukker en langt tidligere opkomst af gårdsretterne også i det svenske, og tillige i Norge, hvorfra der også forefindes ganske tidlige gårdsretter. Det er hertil påstanden i dette værk at adelskulturen er en grænseoverskridende kultur, og at dette fænomen særligt kan studeres i forhold til periodens gårdsretter, som synes at spredes og optage elementer fra hverandre.

1.1. Værkets hovedspørgsmål

I dette værk vil flere spørgsmål besvares. Dels vil det forsøges afgjort hvorvidt en stærk adelsidentitet først dukkede op i højmiddelalderen, eller før? Hertil vil

højmiddelalderens adelskultur, som den italesættes og kommer til udtryk gennem særligt tidens gårdsretter, studeres, og det vil blive forsøgt afklaret hvem gårdsretternes regler gjaldt for: Hird- eller herremænd? Eller begge? Og for hvilke kvinder? Samt fra hvilke sociale grupperinger kom disse kvinder og mænd?

1.2. Teori

Dette værks teoretiske udgangspunkt vil tage sit afsæt i Pierre Bourdieus praksis-teori som den præsenteres i dennes værk *Distinktionen, La Distinction*. Bourdieu definerer begrebet distinktion således:

”Den bærende ide er rent faktisk at det at eksistere i et rum, det at være et punkt eller et individ i et rum, er det samme som at skille sig ud, at være forskellig. Man kunne også sige: ”At skille sig ud og at have betydning er to sider af samme sag.”... Eller mere præcist: En forskel, en distinktiv egenskab, bliver kun en synlig forskel, en forskel som kan opfattes, som ikke er ligegyldig, og som i social henseende er relevant og vedkommende, hvis den opfattes af en der er i stand til at skelne. Og det der sætter denne agent i stand til at genkende, skelne og sondre mellem disse forskelle, er netop det faktum at vedkommende er skrevet ind i det pågældende rum. Han eller hun er således ikke ligeglad, men besidder de relevante opfattelseskategorier og klassifikationsskemata – eller kort sagt: den relevante smag.Dette princip er resultatet af kropsliggørelsen af den måde de objektive forskelle er struktureret på. Princippet er derfor til stede hos alle agenterne,...og det strukturerer deres forskellige opfattelser.”¹

Dette sidste omfatter også forståelsen af andres og egen indtagelse af positioner i et givent socialt rum. Med positioner menes her de valg en aktør foretager sig, og disse positioner er igen bestemt af en aktørs dispositioner, eller habitus om man vil. Det at kunne opfatte distinktionen, at være indskrevet i det sociale rum, indebærer også at en aktør er i stand til at forstå hvordan denne og andre og rummet fremstilles, og tillige kunne anvende denne viden som socialt våben.² Om det sociale rum siger Bourdieu:

”Denne ide om forskel eller afstand ligger til grund for selve begrebet rum. Rummet er et sæt af distinkte og sameksisterende positioner, der er adskilt fra hinanden. Positionerne defineres i forhold til hinanden i kraft af deres gensidige exterioritet og i kraft af typen af relationer de indgår i; de kan befinde sig tæt på, ved siden af eller fjernt fra hinanden, eller de kan indgå i en bestemt orden og befinde sig enten oven over, under eller mellem hinanden.”³

Resultatet af ovenstående proces, eller det at de sociale aktører er ”i stand til at genkende og anerkende” den pågældende egenskab hos hverandre og tillægger denne værdi, er lig skabelsen af en symbolsk kapital. Bourdieu opererer her med ordet *illusio*, som skal forstås som det at aktørerne anerkender betydningen af et givent socialt spil, og dermed mener at det er nyttefuldt at deltage i spillet og gøre sin indsats, eller investere i det.⁴ At aktørerne finder det interessant skyldes deres habitus, og altså at aktørerne på forhånd kender spillets regler og ved at det er værd at deltage i, at der: ”hersker en ontologisk overensstemmelse mellem de mentale og de objektive strukturer i den sociale verden.” Bourdieu taler her om habitus som dannende for det at have sans for spillet, at have ”præperceptive forudannelser, der er en slags praktiske induktioner baseret på tidligere erfaring,” og som gør at aktøreren har kontrol over spillet. Habitus er derfor lig ”en socialiseret krop, en struktureret krop, en krop som i sig har kropsliggjort de iboende strukturer i en given verden eller i en særlig del af denne verden, i et felt – habitus er en krop som strukturerer opfattelsen af denne verden og også agentens handlinger i denne verden.” Den symbolske kapital er ifølge Bourdieu bundet til bestemte grupper, og anvendes af disse som led i ”kollektive strategier der sigter mod at bevare kapitalen som den er eller forøge den.” I bestræbelserne på at nå dette mål vil de forskellige aktører gruppere sig med andre aktører der er indehavere af samme symbolske kapital, og på samme tid vil de skabe distance til de grupper der ikke har den ønskede sociale kapital eller kun har den i ringe omfang. Ifølge Bourdieu vil den sociale kapitalens ”fordelingsstruktur” være yderst stabil, da den er konstrueret af ”kropsliggørelsen af de objektive strukturer.”⁵ Bourdieus teori vil anvendes til analyse af udvalgte kilder, og resultaterne af analysen vil slutteligt blive indsat i en til teorien opsat model, der tydeligst er gengivet i et andet Bourdieu-værk, *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*, [på dansk: *Af praktiske grunde*] og benævnes ”Rummet af sociale positioner og rummet af livsstile.” Modellen er som det kan udledes anvendt på studier af tilstande i det 20. århundrede, men denne models omformning til en universel model kræver blot, ifølge Bourdieu, et fokus på det relationelle frem for ”de fænomener som relationerne udtrykker sig igennem.”⁶ Herved bliver det muligt at bringe modellen ind i denne bogs genstandsfelt. Til dette værk er valgt følgende to kapitaler: militær kultur samt stand. Med stand forstås her hvad man i Sven Aggesens Vederlovstekst betegner som de der ”udmærkede sig ved et berømmeligt stamtræ, eller havde rigelig overflod på formue,” og dermed kvinder og mænd af høj byrd.⁷ Modellen

kan, når denne er udfyldt med data indhentet fra kilderne, ses som et spejlbillede af et givent socialt rum, og skal læses således udtrykt af Bourdieu:

”Agenterne har desto mere til fælles, jo tættere de befinder sig på hinanden i disse to dimensioner, og desto mindre til fælles, jo længere de befinder sig fra hinanden. Den rumlige afstand på papiret modsvarer sociale afstande. For at være mere præcis fordeler agenterne sig på følgende måde i det sociale rum: I den første dimension ifølge den samlede mængde af kapital de besidder under en eller anden form. Og i den anden dimension ifølge strukturen af deres kapital, dvs. ifølge den relative vægt de forskellige kapitalformer har i den totale mængde af kapital.”⁸

De data som hentes til modellen fra de historiske kilder er forenklet det som Bourdieu kalder for ”[de] to differentieringsprincipper,” nemlig for dette projekt de to valgte kapitaler, militær kultur og stand, og disse vælges ud fra hvor vigtige og effektive disse er i et givent samfund. Hvor vigtige og effektive differentieringsprincipperne har været kan dels estimeres ud fra hyppigheden af forekomsten af disse i kilderne i en given periode, og dels af til hvilke aktører disse er forbundne.

1.3. Forskningsoversigt

Et af de væsentligste nyere bidrag til studiet af adelen og adelskulturen i skandinavisk middelalder kommer fra Lars Hermanson, der i dennes afhandling *Släkt, vänner och makt* har vendt sig mod den traditionelle tilgang til studiet af middelalderens samfund, der som oftest har anset denne periodes magtstruktur som værende opdelt mellem kirke og kongemagt, gerne i en koalition, mod en sidste ”tredje part,” der enten var udgjort af bondestanden eller aristokratiet. Denne tredje part blev ofte fremstillet som en oprørske gruppe der stod i et spændingsforhold til de to første grupperinger. Dertil gør Hermanson op med flere vedholdende ældre antagelser i historiefaget om adelens magt som værende ensidigt forbundet med embedsmæssige eller tjenstlige forbindelser til kongemagten: ”Inom den nordiska forskningen kan vi finna klara paralleller till uppfattningen att aristokratins maktbas från början hade sitt ursprung i att medlemmarna tillhört kungens militära följe” og fremhæver her eksempelvis Hal Koch og Aksel E. Christensen som eksponenter for en opfattelse af at den kongelige hird i vikingetiden og middelalderen blev kongens

regionale repræsentanter qua modtagelsen af kongelige len. Endelig modsiges hos Hermanson tillige Erik Arups ide om magten som værende forbundet med primært uddelegering af embeder fra kongens hånd. I Hermansons ideverden er magnaterne i stedet anset som en ganske "resurskrävande" samfundsgruppe, som kongerne har været nødsaget til at opnå loyalitet og støtte fra for at kunne opretholde deres position. Endelig vender Hermanson sig mod tidligere analyser af Saxos *Gesta Danorum* der som oftest har fremlagt dette værk som en art propagandaskrift, som har skullet fremhæve kongemagten og kirkens "seger över aristokratin." I stedet mener Hermanson at Saxo nærmere har haft et fokus på Absalons aristokratiske baggrund, eksempelvis ved at fremhæve Absalons evner og gerninger som kriger. Dette følger Hermansons generelle antagelse om at magten i samfundet i denne periode blev udspillet i dynamiske og mangeartede relationer og bånd mellem forskellige elitekollektiver og slægtsgrupperinger i samfundet, som var bundet sammen på kryds og tværs og også havde tråde ind i kongeslægten. Selvom Hermansons studie tager sit primære afsæt i 1100-1200 tallets adels-elite i landskaberne Skåne, Jylland og Sjælland, da er et af de store fornyende træk ved værket blandt andet at det anser adelens interesser og relationer som værende forbundet på mangeartede måder, og også over grænser, både gennem slægtsmæssige bånd, såvel som i andre relationer, og dette tillige også ind i de nordiske kongefamilier, hvor adelen ses at havde fungeret som både med- og modspiller i de royale dynastiske konflikter som perioden bød på.

Banebrydende inden for studiet af adelen er hertil Troels Dahlerups arbejder, der blandt andet omfatter artiklen "Variationer og mutationer. Adelshistoriske problemer i heraldisk belysning," hvori Troels Dahlerup gør op med en længe holdt antagelse om at heraldikken var vejen til primært at identificere adelens genealogiske rødder og slægtsmæssige forbindelser. For hvor man traditionelt havde ment at våbenskjolde med indtagelse af elementer fra andre slægters våbenskjolde måtte betyde at der forelå en slægtsmæssig og genealogisk forbindelse, da hævdede Dahlerup i stedet at det snarere drejede sig om at en art tro tjenere, væbnere eller andre lavadelsfolk, fik et våbenskjold med elementer fra deres patronus våbenskjold i forbindelse med adlingen. Dertil påviste Dahlerup i artiklen "Lavadelens krise" at mange af disse lavadelsfolk ikke havde nogen

større formue og levede økonomisk på randen af at falde ned i bondestanden. Disse artikler fra Troels Dahlerups hånd tog udgangspunkt i den sene middelalder og renæssance, og har været medvirkende til at slå fast at adelen var en langt mere uhomogen og niveaudelt gruppe end hidtil antaget, og at der angiveligt har været ganske mange lavadelsgrupper i samfundet.

Hvor Troels Dahlerups indgangsvinkel til fastsættelse af krisetendenserne i lavadelen var påvisningen af disses andel af godsrigdom, da har Erik Ulsig i dennes værk *Danske adelsgodser i middelalderen* forsøgt at kortlægge adelens sociale stilling gennem ikke blot en undersøgelse af adelsslægternes godsrigdom i Skåne, Jylland og Sjælland, men dertil også ved en klarlæggelse af godsstrukturen. I sidste tilfælde har udgangspunktet for undersøgelsen været påstanden at jo større arrondering, og dermed samling af godssystemet i modsætning til det spredte strøgods, des større rigdom og styrke. Det overordnede billede som Ulsigs undersøgelse kortlægger viser en udvikling mellem 1100-1300 tallet fra en stor forekomst af arronderede godser og til i stedet en større forekomst af strøgods i 1300 tallet. Dette billede er mest markant i det sjællandske område, hvor kildematerialet er størst. Desværre er det primært højadelens godser der har været mål for undersøgelse. Dette skyldes ifølge forfatteren det ringe kildemateriale der har været til rådighed, idet lavadelens godser for i al fald Valdemarstidens vedkommende blot indbefatter én kilde, nemlig Falsterlisten i Kong Valdemars Jordebog. Men der savnes her en nøjere redegørelse for hvem og hvad højadelen omfattede, og i og med at såvel herremænd som medlemmer af Huskarlestævnet indregnes af Ulsig om godsejere hørende begge til højadelen, synes denne definering ganske påkrævet.

I Erik Lönnroths *Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige*, tænkes en større reform forbundet med leding og skatteleding at havde været indført i Valdemar Birgerssons regeringstid, som førte til at skatterne blev ”stående skatter” baseret på en jordtaksering. Forbundet hermed er tillige indførelsen af marklandsinddelingen i Sverige. Fundamentet til en opdeling mellem skatteydende bønder og adelige frälsemænd og -kvinder, der var fritaget for skattepræstationer, var hermed lagt. Indførelsen af disse reformer tænkes primært at havde tjent kongemagtens interesser,

særligt behovet for at kunne dække større militære udgifter i perioden. Ifølge Lönnroth har kongemagtens militære magtstilling dog især været baseret på i hvor høj grad denne har kunnet kontrollere de decentrale slotslen, der både kunne fungere som en forlænget militær bastion ud over landet, men som omvendt også kunne ændres til farlige modspillere når kongen ikke længere havde de fornødne økonomiske midler til at aflønne de høvedsmænd der forvaltede slottene. Værket er trods en traditionel tilgang til studiet af det svenske ledings- og skattesystem stadig det mest fyldestgørende værk til granskning af disse emner.

Af andre studier af særligt skatteledingen haves arbejder fra Kristian Erslev, der i *Valdemarernes Storhedstid* argumenterede for at erlæggelsen af betalingen til skatteledingen i midten af 1200 tallet blev ændret fra at have været ensartet værdisat efter bolet overalt i Danmark til nu i stedet at blive ulig takseret i de forskellige lande, både i omfang og i beregning, idet denne tænkte at det jyske lovområde blev opregnet efter en guldvurdering, som beregningsmæssigt tog sit udgangspunkt i den matrikulerede ejendom, det vil sige, i den værdisættelse af ejendommen som forelå på købstidspunktet, mens det sjællandske lovområde blev beregnet efter den såkaldte skyldtaksation, hvori jorden blev værdisat efter hvor meget udsæd den kunne tage på det angivne tidspunkt. Grundet denne afvigelse i beregningsmetoder fremkom dermed en større forskel i ydelser mellem især det jyske og det sjællandske lovområde til skatteledingen. Opkomsten af en adelsleding baseret på en herremandsstands militære ydelser til ledingen på egen bekostning mod at få frelse, tænkte Erslev hertil var en innovation først opkommet og forbundet med Valdemarstidens ledings- og skattereformer.

Sture Bolin foretog i dennes *Ledung och Frälse*, en granskning af de skånske landskabers ledingsvæsen, både udgårds- og skatteleding samt frelse. Sture Bolin mente at bønderne og øvrige rurale grupper fra 1200 tallet og fremefter ikke længere deltog personligt i krigstjenesten, men derimod udelukkende ydede til skatteledingen. I stedet blev krigshvervet varetaget af herremændene. Det nye skattesystem baseret på bøndernes erlæggelse af fiskale ydelser frem for udgårdsleding blev i praksis anvendt til at aflønne herremændene, mente Bolin. Den samlede ledingsflåde og – organisation

som den så ud i Valdemar Sejrs tid anså Bolin for gradvist at svinde bort fra det sene 1200 tal og fremefter, men som dog at genoplives igen i begyndelsen af 1300 tallet, men her i en ny form, hvor det ikke længere var jordbrugere og havne der skulle finansiere ledingsflåden, men derimod ”rikets inkomsttagere,” altså en personlig indkomstskat. Skåne som et grænseområde mellem national dansk skatteleding, adelsleding og udgærdsleding kontra national svensk leding og skatteledingssystem kommer markant til udtryk i Sture Bolins værk.

1.4. Adelsfolk m/k

Som nævnt indledningsvis menes ridder- og adelskulturen først at dukke op i midten af 1200 tallet. I dette afsnit vil der ses nærmere på om en adelsbevidsthed måske kan tænkes at have været født tidligere end i 1200 tallet, og i så fald, hvordan opfattede adelen da sig selv? For at besvare dette spørgsmål vil der begynde med at se på hvordan adelen *ikke* ønskede at være, og dermed hvilke værdier og normer der blev taget afstand fra i kilderne fra før 1200 tallet. For en af de tematikker der optog middelalderens verden var hvilke egenskaber og adfærdsnormer der kendetegnede idealet for en adelsmand. Dette kunne komme til udtryk i netop også en beskrivelse af hvad der bestemt ikke hørte til god opførsel for et medlem af adelsstanden. Det der især springer i øjnene ved studiet af disse fænomener, er at al den dårlige opførsel og uønskede normer som oftest kan indbefattes i et samlebegreb i højmiddelalderens kilder, nemlig det at være en *viking*. Dette fremgår af blandt andet den islandske *Knytlinge saga*, hvori det fortælles at den sønderjyske adelsmand og stormand Egil Ragnarsson, der fungerede som høvedsmand på Bornholm, vækkede kongens mishag ved at foretage gentagende plyndringer inden for landets grænser, og hertil at omgive sig med et for stort folkehold ”næsten som en konge” såvel som et stort antal krigere. Derfor indkaldes Egil til kongen som spørger adelsmanden: ”Har du plyndret igen i sommer, Egil?” og Egil Ragnarsson bekræfter at det har han, hvorefter kongen svarer: ”Det er et slet foretagende du giver dig ud på når du gør dig til viking; det er hedningskik, og det vil jeg forbyde dig.” Egil opfordres dernæst til mådehold og til at denne ikke skal ”gøre sig større end din slægt og afstamning berettiger dig til.”⁹ Af ovenstående passage fås således den oplysning at en

stormand havde et eget følge af krigere og har ernæret sig ikke blot som kongelig embedsmand, men tillige ved plyndringer. I højmiddelalderen hvor kilden har sit ophav er denne form for plyndringer dog tilsyneladende ikke længere velset, og det er tillige forventet at man indretter sig efter normer baseret på ens stand, der sætter rammerne for adfærd og levevis og for hvor langt man kan avancere. I Saxos *Gesta Danorum* fra samme periode nævnes da også kun plyndringer udført af ledingsflåden for at proviantere og hertil kongefrænders plyndringer for at skaffe kapital til dynastiske magtkampe. I det sidste tilfælde fordømmes plyndringer i kongeriget og i de naboriger med hvem der er indgået aftaler om ikke at foretage denne slags aktioner. Endelig høres i *Gesta Danorum* tillige om plyndringer udført af landsforviste danskere for at kunne ernære sig.

Tidens afstandtagen til det at opføre sig som en viking eller sørøver ses generelt at være ganske udbredt i højmiddelalderkilderne, og der synes at være et stort fokus på at begrænse denne form for adfærd udgående fra angiveligt stormandsgårde i perioden. Endvidere ses fra særligt senmiddelalderens kilder at handelsvirke og deltagelse i den internationale handel i stor stil blev bedrevet af især tidens højadel, og angiveligt har været en af de måder hvorpå disse har kunnet klare den økonomiske krise i denne periode. Ofte ses adelsfolks sørøveri at have været forbundet med handel, en sammenkobling der i øvrigt også ses i senmiddelalderens kilder, hvor handelsvirke og deltagelse i den internationale handel i stor stil blev bedrevet af især periodens højadel, og angiveligt har været en af de måder hvorpå disse har kunnet klare den økonomiske krise i denne periode. Der vendes tilbage hertil senere i værket. Men samme billede synes dog at tegne sig, ifølge arkæologiske fund, i allerede den tidlige del af middelalderen, fra vikingetiden og fremefter, og angiveligt har adelen igennem hele middelalderen bedrevet handel i en eller anden form ved siden af plyndringer.

Thomas Lindkvist har hævdet at vikingetogterne i det svenske område især må have haft sit udgangspunkt fra stormandsgårde, hvor det tænkes at stormanden med et følge af krigere selv har udrustet et skib og på eget initiativ taget afsted på togter: ”Snarare har lider, vilka använts för härjningståg till sjöss, lagt grunden för en lokal överhet och lokal maktposition.”¹⁰ Ifølge Lindkvist var magten, som dette kan udledes og fortolkes af de

svenske runestene, ”sjävvoxna,” i forståelsen at denne magt og magtpositioner var baseret på en ”egen kraft, rätt och möjlighet” som var en nødvendig forudsætning for at kunne indtage en politisk og social magtposition i samfundet.¹¹ Hertil tænkes det at lith, såvel som tillige hirdmænd og andet følge, har været bundet til disse lokale stormænd, og at søbårne plyndringstogter har skabt fundamentet for lokale magtpositioner for disse adelsfolk, og at dette system er pågået frem til det 13.århundrede. Flere svenske forskere mener dertil at disse stormænd har kunnet rejse egne flåder og at dette kan ses som det der ”på ett mer regionalt plan motsvarar ... Knut den stores thingmannalid.”¹² Som belæg herfor er taget udgangspunkt i flere svenske runesten fra midten af det 11.århundrede, som viser at private lith-flåder organiseret regionalt af en stormand, har været på plyndrings- og tributtogter til eksempelvis England. Det er muligt at det har været det samme billede der har tegnet sig i også resten af Skandinavien, og at der således stadig i højmiddelalderen har været en glidende overgang fra en vikingekultur, som man i stigende grad har forsøgt at tage afstand fra. Dertil synes det muligt at adelsslægters formuer måske har været baseret og grundlagt på disse plyndringstogter, måske i kombination med handel, både i vikingetid og højmiddelalder.

Det er særligt resultater fra arkæologien der taler for at dette kunne havde været således. Her har man hævdet at der fra midten af 900 tallet og til midten af 1000 tallet har eksisteret nye, stormandsgårde, ”side om side” med gamle såkaldte ”eliteresidenser,” som det er tænkt har været forløberne for førstnævnte og dermed der hvor det er tænkt at den tidlige vikingetids høvdinge har resideret.¹³ Termen stormandsgård er måske lidt misvisende, for der er bestemt intet der taler imod at kvinder også kunne være indehavere af større gårde også de få århundreder tilbage i tiden, og at de tillige kunne have organiseret handel og udrustet skibe til plyndringer, selv om direkte kildebelæg herfor mangler. Fra det angelsaksiske England haves eksempelvis diplomer der viser at nonneklostre var indehavere af toldprivilegier til flere handelsskibe, såvel som at der allerede fra det tidlige 1000 tal her blev stillet krav til de større landlords og landladies om at stille med et skib til den engelske skibsfyrd. Det kan være at disse skibe i fredstider har været anvendt til også andre formål, eksempelvis handel.¹⁴ Hertil viser Landskabslovene fra midten af 1200 tallet at arvereglerne i Danmark betød at både

sønner og døtre arvede, og tillige slegfredbørn hvis dette var lyst på tinge, og endelig arvede ægtefæller hverandre. På den vis var der mange ugifte unge kvinder samt enker der sad inde med ejendomme, og har haft ansvaret for at drive og finansiere en landbrugsdrift og et folkehold på samme vis som deres mandlige frænder.

I de seneste år er der fremkommet nye resultater forbundet med studiet af eliteresidenser, tidligere benævnt centralpladser i forskningen, der viser at disse anlæg kan genfindes i stort omfang rundt i det sydiskandinaviske område i perioden 7-11. århundrede, og her udviser en række fællestræk der kan udskille dem som en særlig kategori. Disse træk er blandt andet forekomsten af en større hal og dertil et forholdsvist stort antal grubehuse, som viser tegn på ikke at havde været permanente beboelser, men som i stedet tænkes at havde været anvendt til håndværk og/eller handel. Ydermere ses ofte tillige tilstedeværelsen af et kultsted, hvor der i mange tilfælde senere ses opført en mindre kirke samme sted. Bemærkelsesværdigt er det at disse eliteresidenser som oftest er at finde beliggende ved åer eller andre udløb til hav eller fjorde, gerne cirka 1-10 km væk. Det har ikke været muligt at sejle med større skibe fra residenserne og ud til eksempelvis fjorde eller hav, men det er muligt at man på anden vis har kunnet komme til havet, for hvis der ses på beliggenheden af såvel eliteresidenser som deres senere arvtagere, stormandsgårdene, så har disse været placeret nær velkendte og etablerede sejlruiter i perioden. I blandt disse eliteresidenser, eller stormandsgårde, som stadig er at finde i også vikingetiden er blandt andet det sjællandske Tissø nær Kattegat. Lignende residenser er tillige at finde andre steder i Danmark, eksempelvis Uppåkra i Vest-Skåne, der er dateret til det sene 900 tal og ind i 1000 tallet. Her ses fund relateret til handel, der på mange måder ligner fund fra også det sjællandske Tissø, såsom mønter og vægte, i begge tilfælde med forbindelser til de østgående handelsruiter.¹⁵ I Uppåkra ses som ved Tissø både håndværk og markedsplads, og der er dertil udgravet en større gård. Skre mener tillige at Uppåkra kan havde været en aristokratisk eliteresidens fra allerede ganske tidligt, og at der i hele Skandinavien har været tendens til hierarkisering og opkomsten af sådanne større gårde under stormænd [– eller kvinder,] som ikke nødvendigvis har haft nogen forbindelse med en kongemagt.¹⁶ Det ser således ud til at

der overalt i det danske område, også i de jyske landskaber, kan genfindes disse større stormandsgårde forbundet med et internationalt handelsnetværk.

Spørgsmålet er i hvor høj grad det at være viking og være på vikingefærd har kombineret plyndringer og handel? Thomas Lindkvist mener at der har været et skel mellem det at være købmand og viking:

”Utlandsfärdernas karaktär skiftade. En extern produkttillägnelse med plundringar, härjningar och tributkrävningar har existerat likaväl som ett mer fredligt utbyte av produkter. Iakttagelser fra den västnordiska litteraturen har lett till slutsatsen att en klar och entydig skillnad mellan ”köpfärder” och ”vikingafärder” fanns. De sistnämnda var de som uteslutande syftade till plundring. Att vara ”viking” och att vara ”handelsman” var två skilda verksamheter.”¹⁷

Af anden mening er Inge Skovgaard-Petersen:

”...forskellen mellem vikinger og købmænd kun kom frem i vareanskaffelsesleddet, om godset var røvet eller erhvervet ved køb eller produktion; transporten og den videre forhandling foregik under fælles betingelser.”¹⁸

En tredje mulighed er dog at vikingerne ikke direkte har bedrevet handel selv, men at der på vikingeskibene befandt sig dels vikinger og dels købmænd med deres varer, hvormed der således her foreslås endnu en konstellation, hvor vikingerne ikke direkte kombinerede handel og sørøveri, men i stedet overlod det første til handelsfolk. Uagtet hvorledes dette er foregået er der ingen tvivl om at indtægterne fra plyndringer i det fremmede, og muligvis handel dertil i den ene eller anden form, har bidraget til at opretholde stormænds og storkvinders position. Dertil har indsamling af tribut angiveligt også været en større indtægtskilde for vikingetidens elite. Nogle elitesidenseres vides dertil at være overgået fra oprindeligt at have været stormandsanlæg til senere mulige kongsgårde, og det har været hævdet at også den nordjyske ringborg Aggersborg er at se i en sådan udvikling.¹⁹ Dette bryder med den traditionelle antagelse om at ringborge-anlæggene med deres stramme struktur har været opført på samme tid af en bygherre, og det altid kongen, således som det eksempelvis er fremlagt af Poul Nørlund, der mener at Trelleborg ved Slagelse bygherre må have været Sven Tveskæg, og at der ikke kan have været tale om private anlæg, altså adelsfolks eller stormænds besiddelser, omend der dog kunne have været

en ”mulighed for, at en af Hvideættens stamfædre har ejet den grund, hvorpå Trelleborg er bygget,” men der ville i dette tilfælde, ifølge Nørlund, da havde været tale om en fra kongen befalet ”statsaktion.”²⁰ I den nyere forskning er kongemagtens rolle dog nedtonet, og det har blandt andet været foreslået at det ikke nødvendigvis har været en konge, men måske i stedet en stormand der har stået bag også en række af 700-1000 tallets andre bygningsværker i Danmark, eksempelvis den i 1998 udgravede trævej ved Nybro nær Varde i Jylland dateret til cirka 700-800 tallet, angiveligt cirka år 791, og dermed i vikingetiden, en vej måske anlagt for at kunne nå Varde å, hvorfra der kunne sejles til det sydjyske handelsemporium Ribe. Dertil har det hypotetisk været foreslået at der nær Nybro trævej måske kunne have ligget en stormandsgård lig Tissø.²¹ Flere større anlæg tænkes hertil at have været forbundet med den sjællandske stormandsslægt Skjalm Hvide.

De seks ringborge, Trelleborg i Skåne, Trelleborg ved Slagelse, Nonnebakken i Odense, Fyrkat ved Mariager fjord, Aggersborg ved Limfjorden samt den nye ringborg ved Køge, er dog stadig en kilde til spørgsmål, og blandt andet borgenes beliggenhed har givet anledning til debat, for uagtet om anlæggene har været udført af enten adel eller kongemagt, da har adgang til søruter været en nødvendighed. Det har været fremført af Tage E. Christiansen at det ikke har været muligt at sejle ind til Trelleborg ved Slagelse, hvormed den, såvel som de øvrige ringborge, deraf angiveligt ikke har kunnet fungeret som træningslejr for Sven Tveskægs vikinger før erobringen af England, således som det har været foreslået af Poul Nørlund,²² en ældre antagelse der har mødt stor modstand også fra historiker-kredse, blandt andet fra Curt Weibull. Det er særligt fundet af en spærring eller dæmning ved Pine Mølle mellem Trelleborg og Storebælt, som tænkes af have hindret sejlads, ifølge Tage E. Christiansen. Denne tese er i nyere tid blevet støttet af nye Pollen-analyser som kundgør at Pine Mølle er ældre end Trelleborg.²³ Det må da til denne lidt tekniske diskussion i de arkæologiske kredse tilføjes, at uagtet om det har været muligt at sejle direkte til ringborgene, såvel som til de mindre stormandsgårde, da har de alle haft en beliggenhed tæt ved havet, og tæt ved åer førende til havet, og det har således været muligt på anden måde at transportere både mænd, proviant og udstyr ned til et ventende skib. Eksempelvis haves en kilde fra det

Thank You for previewing this eBook

You can read the full version of this eBook in different formats:

- HTML (Free /Available to everyone)
- PDF / TXT (Available to V.I.P. members. Free Standard members can access up to 5 PDF/TXT eBooks per month each month)
- Epub & Mobipocket (Exclusive to V.I.P. members)

To download this full book, simply select the format you desire below

